

overweging voor 25 feb 2024, over toekomst

Gemeente,

kansel

Wanneer je vanuit het centrum van Hengelo hier de Enschedesestraat inrijdt, kom je bij het treinviaduct. Aan de rechterkant van de weg is daar tegen het talud een bord bevestigd met de tekst 'niets is, alles wordt'.

Het doet een beetje denken aan die bekende Griekse zegswijze 'panta rhei', alles stroomt. Met andere woorden: er is niets blijvend in dit leven, alles is altijd in beweging, hoe langzaam soms ook.

We waren vorige week met ons gezin in een natuurhistorisch museum, waar een bijzondere globe te zien was. Je kon door die globe te draaien, als het ware terugkijken in de tijd. Met het terugdraaien van steeds miljoenen jaren tegelijk kon je zien hoe de plek van de werelddelen op de aarde veranderde, en werd uiteindelijk zichtbaar hoe de wereld er in haar begintijd uit heeft gezien. De huidige continenten waren amper of niet herkenbaar en lagen op heel andere plekken dan nu.

Niets is, alles wordt. Dat geldt voor alles hier op aarde, zelfs voor de aarde zelf.

De christelijke kerk is al een kleine 2000 jaar oud – best een respectabele leeftijd. En ook die is natuurlijk niet statisch gebleven in al die jaren. Gaandeweg die eeuwen heeft de kerk een flink aantal metamorfoses doorgemaakt in grootte, structuur, macht en aanzien.

Ik vertel niets nieuws. Maar wanneer we deze lijn doortrekken, blijft het toch lastig om te beseffen dat de toekomst van de kerk er niet rooskleurig uitziet. Voor onze eigen gemeente is de toekomst ongewis, en dat geldt voor vele kerkelijke gemeenten en uiteindelijk waarschijnlijk voor alle kerkgenootschappen.

In 2018 nam dhr. Staf Hellemans afscheid van de universiteit Tilburg als professor in de sociologie van religie. In zijn afscheidsrede sprak hij over het verdwijnen van de wereldreligies. Hij bedoelde daar uitdrukkelijk niet mee dat religiositeit gaat verdwijnen, maar wel dat er volgens hem een einde komt aan een periode van meer dan 2500 jaar waarin de grote, georganiseerde religies zoals jodendom, christendom, islam, hindoeïsme, boeddhisme en taoïsme het beeld bepaalden van religiositeit. Secularisatie is volgens prof. Hellemans een onomkeerbaar proces dat wereldwijd gaande is.

Hij zegt: er is een verregaande terugval van de kerken. De grote kerken worden minderheidskerken. Dat is in Europa niet meer gezien sinds de eerste eeuwen na Christus.

Daarmee hangt een andere ontwikkeling samen. Vroeger ontleenden de grote religieuze tradities hun maatschappelijke belang aan het feit dat zij hele

samenlevingen wisten te organiseren en te oriënteren. Zij hadden niet alleen kerkelijke gemeenschappen, maar ook scholen, maatschappelijke instanties en politieke partijen. Ook hierin zien we een versmalling van de invloed en de grootte van de kerken.

De conclusie kan volgens prof. Hellemans alleen maar zijn: religiositeit blijft vast wel bestaan, maar het is een illusie te denken dat de krimp van de kerken op wat voor manier dan ook te stuiten is.

onderaan trapje

Het is verdrietig om dit te moeten constateren. Dat de toekomst van de kerk ongewis is, roept machteloosheid op, ongeloof, frustratie. Of we het ons nu bewust zijn of niet, alle kerkgangers, remonstrants, PKN, doopsgezind, orthodoxe stromingen: overal is een rouwproces gaande. Iedereen heeft te maken met krimp en vergrijzing. Ik sprak afgelopen week iemand van het landelijk Dienstencentrum van de PKN, die zei: we zijn een kerk van 60-plussers. Voor onze gemeente is het rouwproces dubbel voelbaar: niet alleen de Broederschap krimpt en vergrijst, maar onze gemeente, hoewel lang niet een van de kleinste gemeenten, wordt te oud om het hele gemeentelven overeind te kunnen houden. Dat wat we jaren en jaren al wel een beetje hadden zien aankomen, wordt langzaam werkelijkheid. Het is ongelooflijk lastig om daar een weg in te vinden.

In zijn algemeenheid is een rouwproces erop gericht om uiteindelijk de werkelijkheid van het verlies onder ogen te gaan zien. Maar dat gaat niet vanzelf. Met zoeken naar uitstel is niets mis – zoals bijvoorbeeld de gedachte dat misschien samenwerking met anderen mogelijk is. Maar wanneer dat voortkomt uit ongeloof of ontkenning wordt het lastiger. Die zijn immers hardnekkig en verhinderen het aanvaarden van de realiteit. Rouwen, het proces van onder ogen durven zien welke werkelijkheid zich aandient, is hard werken. Die ervaring hebben we allemaal al wel ondervonden in ons eigen leven. Rouwen is taai, en het pad richting aanvaarding heeft vaak vele zijweggetjes in de vorm van ontkenning, woede, angst, ongeloof en ga zo maar door.

We bevinden ons op de kerkelijke kalender nu in de veertigdagentijd. Het is een tussentijd, een tijd van bezinning, van ontheemd zijn, van loslaten, van vasten. De veertigdagentijd lijkt wel op een rouwperiode. Door te vasten ga je beseffen wat belangrijk voor je is, wat jou drijft, waar zaken uit balans zijn. Je gaat langzaam weer zien wat de werkelijkheid is waar je mee te maken hebt. In de woestijn valt alles wat er niet werkelijk toe doet, weg. Je hebt alleen nog jezelf om op terug te vallen, en je vertrouwen dat je het wel zelf moet doen, maar dat je het niet alleen hoeft te doen.

In de woestijn moet je het doen met de harde realiteit. De toekomst is ongewis. Hoe zal er een weg ontstaan door deze werkelijkheid heen?

bij kanselbijbel

In de Marcuslezing over Jezus die in de woestijn is, staat een bijzondere opmerking. Ik heb er tot nu toe altijd overheen gelezen, maar nu werd ik erbij stilgezet: Veertig dagen bleef Hij in de woestijn en werd Hij door Satan op de proef gesteld. *Hij leefde er te midden van de wilde dieren*, en engelen dienden Hem.

Ook lazen we over Noach die temidden van alle bestaande dieren moest afwachten tot er weer nieuwe toekomst zou gaan ontstaan. Ook een soort woestijntijd, een vastentijd zou je kunnen zeggen, los van andere mensen, op jezelf teruggeworpen.

Er zijn nog meer voorbeelden van een tussentijd waarin een link met dieren wordt gemaakt. Zoals koning Nebukadnezar die zeven jaar als een dier moest leven omdat hij verstoten was door de mensen. Hij at gras als een rund 'en ten slotte was zijn haar even lang als de veren van een arend en waren zijn nagels uitgroeid als de klauwen van een vogel', staat er in de bijbel.

Zodra er een tussentijd is, er als het ware gevast wordt omdat je los bent van wat was en maar moet wachten op wat komen gaat, lijkt het wel of dieren extra in beeld komen in de Bijbel. Misschien wel omdat vasten je dichter bij jezelf en bij de natuur brengt. Omdat een woestijntijd betekent dat je je terugtrekt in jezelf, dat de aandacht vooral gaat naar het lichamelijke omdat je moet zoeken naar hoe je jezelf overeind kunt houden, naar waar voeding te vinden is omdat vaak ook de geestelijke, overstijgende component lijkt weggevallen. Het is eerder overleven dan leven. Je zou kunnen zeggen dat in een woestijntijd de balans meer doorslaat richting het dierlijke. Het doet het beseft in je groeien dat je een sterveling bent, stof van de aarde. Dat niets eeuwig is, dat alles veranderlijk is, en dat het aan jou is om je aan te passen aan de omstandigheden die zich aandienen.

Afgelopen week volgde ik de eerste aflevering van een online cursus. Het ging over het boek dat ik al noemde: de toekomst van de kerk. Daarin worden zeven plannen besproken die de afgelopen decennia in vele kerken zijn uitgetoetst om als kerk aantrekkelijker te worden en om de krimp tegen te gaan. Sommige van die ideeën zijn heel herkenbaar: de diensten 'opleuken' door meer met kunst te werken of door nieuwe rituelen in te voeren. Of de bijbel toegankelijker maken door het te ontmythologiseren, of door het als wijsheidsliteratuur aan te duiden in plaats van als een weg om tot geloof te komen bijvoorbeeld.

In dat boek wordt ook uitgelegd waarom deze plannen op enkele uitzonderingen na, allemaal niet zijn gelukt.

Het is daarmee een ontgoochelend boek, en het helpt echt om je ontkenning van hoe serieus de krimp van de kerken verloopt, los te laten. Ik werd er wel wat moedeloos van. Het is niet leuk om tot je door te laten dringen dat er geen zonnige en stralende toekomst voor de kerk ligt te wachten.

bij paaskaars

Maar toch, ik maakte de vergelijking met de veertigdagentijd niet zomaar. Immers, de veertigdagentijd loopt uit op Pasen. De weg van Jezus gaat door verdriet, verraad en verlatenheid heen, en zelfs door de dood heen. Er is rouw, er is verdriet, en veel van wat was, zal niet meer zijn.

En tegelijk is er hoop, want daar blijft het niet bij.

Het wordt Pasen, hoe dan ook. Er ontstaat weer een weg. De kerk in zijn huidige vorm mag dan niet het eeuwige leven hebben, 'de kerk' op zich hoeft daarmee niet ten einde te zijn. Religiositeit is iets van alle tijden. Niets is, alles wordt.

Laten we ons op deze tweede zondag van de veertigdagentijd dan ook laten troosten door de woorden van Jesaja 43, waarin ook de wilde dieren een plekje krijgen:

Blijf niet staan bij wat eertijds is gebeurd,
denk niet terug aan het verleden.

Zie, Ik ga iets nieuws verrichten,
nu ontkiemt het – heb je het nog niet gemerkt?

Ik baan een weg door de woestijn,
maak rivieren in de wildernis.

De wilde dieren zullen Mij eer bewijzen,
de jakhalzen en de struisvogels,
omdat Ik water schep in de woestijn
en rivieren in de wildernis.